

Kas mēs bijām? Uzvārdu latviskošanas kampaņa laikrakstā “Valmierietis” (1939 - 1940).

Stāsts aizsākas ar 1939. gadu, pēc Molotova – Ribentropa slepeno līgumu noslēgšanas. Gan Latvijas, gan Baltijas vāciešu liktenis tika izlemts Berlīnē, kur saskaņojot lēmumu ar PSRS, saņemts Kremļa akcepts vācbaltiešu pārvietošanai no tā ietekmes zonas uz Lielvāciju. 1939. gada 7. oktobrī vēstnieks Ulrihs fon Koce informēja ārlietu ministru Vilhelmu Munteru par Vācijas nodomu; savukārt Latvijas puse apliecināja, ka nekavēs vāciešu izceļošanu. Izceļošanas noteikumi un kārtība tika fiksēta abu valstu 1939.gada 30. oktobra līgumā. Līgums paredzēja, ka vācbaltieši atstāj Latviju līdz 15. decembrim, taču tā turpinājās arī pēc noteiktā termiņa. Tika likvidētas visas vācu skolas, biedrības un organizācijas, reliģiskās draudzes, vairs neiznāca vācbaltu preses izdevumi. Pavisam 1939. gadā un 1940. gada sākumā izceļoja vairāk, kā 51 tūkstošis. Kopā ar Latvijā dzīvojošajiem Vācijas pilsoņiem aizbrauca arī daudzi viņu ģimenes locekļi – nevāci. Bija arī tādi, galvenokārt no jauktajām ģimenēm, kas izšķīrās palikt. Tiem, kas palika, nākošais būtiskākais solis savas lojalitātes apliecināšanai pret Latvijas valsti – kļūs uzvārdu maiņa.

1939.g. 21. XII. Ministru kabinets pieņem likumu „Par nelatvisko uzvārdu maiņu”, nosakot, kādā kārtībā un kādu iemeslu dēļ Latvijas pilsoņi varēs mainīt savu uzvārdu. Piemēram, ja uzvārdam ir nievājama, neglīta vai piedauzīga nozīme, ja uzvārds nav daiļskanīgs. Presē izvērstā patriotiski nacionālā kampaņa, neatstāja ne mazāko šaubu, ka jaunie uzvārdu ieguvēji būs „īsteni Latvijas patrioti un savu piederību valstij pierādīs ar dedzīgumu, latvisku garu un dzīves skaidrību”.

Precizēšu, ka Iekšlietu ministrijas sagatavotais jaunais likumprojekts par uzvārdu maiņu, **paredzēja atvieglojumus tiem**

pilsoņiem, kas vēlētos mainīt nelatviskos vai nedaiļskanīgos uzvārdus.
 „Citu izdevumu nebūs, kā tikai neliela sludinājuma maksa „Valdības Vēstnesī”, izsludināšanas laiks saīsināts no 3 mēnešiem līdz 2 nedēļām.
Svešautiešiem nebūs tiesības pieņemt latviskus uzvārdus.”

Arī toreizējais Valmieras apriņķa laikraksts „Valmierietis” viens no lielākajiem Vidzemes reģionā, puda enerģisku atbalstu “Likumam par nelatvisko uzvārdu maiņu”, atvēlot tam vietu 1. un 2. lapā. Faktiski tā bija pārpublicētās informācijas kompilācija no „Brīvās Zemes” un „Jaunākajām Ziņām”, papildināta ar optimistiskiem ziņojumiem, cik un kādi apriņķa pilsoņi „atbrīvojušies no pagātnes mantojumu”. Vēl viens no būtiskākiem aspektiem, kas tiek minēts gandrīz ikvienā publikācijā, ir tas, ka jaunais likums, - ir latviešu radīts, pozicionējot to kā visas latviešu tautas vienojošu un nacionālu sasniegumu.

Trīs nedēļas pirms vēl šī oficiālā likuma, decembra sākumā, ar savu vēsturisko skaidrojumu un pamatojumu uzvārdu maiņai, lasītājus iepazīstināja ilggadējais laikraksta „Valmierietis” ārštata līdzstrādnieks, Baltijas Lauksaimniecības biedrības priekšnieks un sabiedriskais darbinieks, Tēvzemes balvas laureāts Hermanis Enzeliņš.

Uzvārdu maiņai veltīto publikāciju virsraksti „Valmierietī ” 1939. g. decembrī.

1939.	Autors, virsraksts	Tematika
Nr. 537., 07.12., 2.lp. Nr.538., 14.12., 2.lp. Nr.539., 21.12.,2.lp.	Enzeliņš H. „Par vārdiem un uzvārdiem it sevišķi Valmieras draudzē”.	Par uzvārdu došanu Kauguru un Valmiermuižas pagastos pēc 1819. gada; ziņas par uzvārdiem draudzē pēc 1834.g. revīzijas listēm. Par latviskajiem un vecajiem, un nelabskanīgajiem –

Nr.540.,28.12., 2.lp.		vācu uzvārdiem. Latviešiem latviski uzvārdi!
-----------------------	--	--

Uzvārdu maiņai veltīto publikāciju virsraksti „Valmierietī” 1940. g.
janvārī – jūnijā.

1940.	Autors, virsraksts	Tematika
Nr.542., 11.01., 3.lp.	Uzvārdu latviskošanas jautājumā.	Visus tos, kam uzvārdi jāmaina, nodarbina jautājums par uzvārda izvēli. Publicēti 220 Valmieras un Cēsu apriņķu vietvārdu – māju sakopojumu, kas abi noderētu uzvārdiem.
Nr.546., 08.02., 2. lp.	Enzeliņš H. „Valmiera senāk un tagad”.	Valmiera, kas tagad skaitās latviskākā pilsēta, vēl nesenā pagātnē piederēja vāciešiem.
Nr.547., 15.02., 2. lp.	Enzeliņš H. „Valmiera senāk un tagad”.	No Valmieras 8482 iedzīvotājiem vāciešu 93, 1,1 %. Atskatot Hitlera aicinājumam, no Valmieras aizceļoja 54 vācu tautības pilsoņi - 0,64 % no viņu kopskaita. Valmierā vēl palikuši 39 vācieši, 0,46 % no Valmieras iedzīvotāju skaita. Ļoti augsts procents to pilsoņu Valmierā, kas

Turpat, 3.lp.	Valmierieša latvisko uzvārdu 2. sakopojums	valkā vācu uzvārdus, kādreizējo varas kungu dotos. Bet – izraudzīt daiļskanīgu latvisku uzvārdu tomēr ar nav tik viegli. Kādu tagad izvēlēšities, tāds paliks bērnu bērniem.” Latvisko uzvārdu sakopojums ar 204 uzvārdiem.
Nr. 548., 22.02., 3.lp.	Latvisks uzvārds, katra latvieša goda lieta.	Latvisko uzvārdu sakopojums ar 206 uzvārdiem.
Nr.549., 29.02., 3.lp.	Nebūsim kūtri savu patriotisko pienākumu pildītāji.	Gaidīta daudz lielāka atsaucība un aizrautība savu vārdu latviskošanā. Jaunos, latviskos uzvārdos vēlas saukties šādi: valmierieši – J. Pīpis par Pūpolu, J. Šusters – par Saukumu, K. Krumbergs par Krauju, J. Šķerbergs par Avotu, T. Lipa- Lipe- Lips par Strautiņu, Marions Vajčuks - Brudzinskis par Biti, Staņislavs Balalaika par Klinti, A. Mirošņikovs par Silnieku, trikātietis J. Bullis par Lūsu,

		blomēnietis Eduards Vērsis par Vārpu, smiltenietis Pēteris Žīds – Žīdiņš par Siliņu, bet burtnieciņietis Jūlijs Drukmanis kļuvis par Zaigumu.
Nr.550., 07.03., 3.lp.	Nebūsim bailīgi un gausi latviskuma apliecinātāji.	Iznākusi 4000 jaunu latvisku uzvārdu krātuve. Jaunos uzvārdos vēlas saukties sekojošie mūsu novada iedzīvotāji: diklēnietis Kārlis Gņevochs- Gnevuchs – par Kļavu, jaunvālenietis Haralds Jegers – par Mednieku, Lenču pagasta iedzīvotājs Voldemārs Kiršblats – par Zelmeni, rozulieši Mārtiņš Rechtsprechers par Rāvieri, Allika par Strautu un bijušais valmierietis Neivalds – par Jaunsilu.
Nr. 551., 14.03., 2. lp.	Uzvārdu latviskošanā atsaucīgākai jābūt provincei!	Nosaukti 20 uzvārdu mainītāji Valmierā un apkārtņē.
Nr. 552., 20.03., 5.lp.	Kas ikvienam jāzina par uzvārdu maiņu	
Nr. 553., 28.03., 1.lp.	Nākotnē uzvārds	Nosaukti 6 uzvārdu

1940. gada 9. janvāra „Brīvās Zemes” uzvārdu maiņai veltītais raksts 3. lapā iespiests ar nosaukumu „Kuru izvēlēsities Jūs?”, divus mēnešus vēlāk laikrakstā „Valmierietis” tika publicēts līdzīga satura raksts ar vēl zīmīgāku virsrakstu – „Nākotnē uzvārds liecinās par pilsoņa tautību”.	liecinās par pilsoņa tautību.	mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 554., 04.04., 1.2. lp.	Atjaunosim skaistos un lepnos latviešu uzvārdus, ko mūsu senči nesuši jau 10 000 gadus!	Jaunos latviskos uzvārdos mūsu novadā vēlas saukties 52 Latvijas pilsoņi.
Nr. 556., 18.04., 1. lp.	Ierēdņiem, skolotājiem un sabiedriskajiem darbiniekiem jārāda priekšzīme uzvārdu latviskošanā.	Sevišķi gausi savā latviskumā, par nožēlošanu, esam mēs, valmierieši. Jau telefona abonenta sarakstā vien vairāki desmiti latviešu ar krieviskiem un vāciskiem uzvārdiem, tad uzvārdu mainītāju sarakstā parādās vien retais.
Nr. 557., 25.04., 2.lp.	Uzvārdu latviskošana	Nosaukti 40 uzvārdu

	ņem arvienu plašākus apmērus.	mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 558., 01.05., 3. lp.	Valmierieši kļuvi rosīgāki uzvārdu latviskotāji.	Nosaukti 40 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 559., 09.05., 3. lp.	Pienākums pret tautu un valsti pirmajā vietā!	Lai apliecinātu lojalitāti 15. maijam, no Valmieras novada jaunos uzvārdos turpmāk sauksies 60 nacionālpatrioti.
Nr. 562., 30.05., 2. lp.	Jau 10 000 latviskojuši uzvārdus!	Nosaukti 33 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 561., 23.05., 2. lp.	Arvien vairāk valmieriešu – uzvārdu latviskotāju.	Nosaukti 56 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 563., 06.06., 5. lp.	Valmierieši - čakli uzvārdu latviskotāji	Nosaukti 30 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā.
Nr. 564., 13.06., 2. lp.	Latvisks uzvārds – katra latvieša goda lieta.	Nosaukti 23 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā. Uzrādīti ar adresēm 43 valmierieši.
Nr. 565., 20.06., 3. lp.	Latviskā vienība atspoguļojas arī latviskos uzvārdos.	Nosaukti 29 uzvārdu mainītāji Valmieras novadā. Uzrādīti arī kādreizējie valmierieši – latvisku uzvārdu ieguvēji.
Nr. 566., 27.06., 2. lp.	Līdztekus 1. lapā	Pēdējais Nr. par

	publicētajam jaunās Latvijas valdības aicinājumam visiem pilsoņiem, 2. lapā lasāms, ka „uzvārdu maiņa nevar radīt grūtības saistību kārtošanā	uzvārdu maiņu” ar 10 Valmieras novada iedzīvotājiem, kas to oficiāli veikuši
--	---	---

1940. gada 3. marta „Valmierietī” tika pārpublicēts aicinājums pašvaldības darbiniekiem latviskot uzvārdus no mēnešraksta „Pašvaldību Darbinieks” „Rīgas pilsētas pašvaldības dienestā pavisam strādā vairāk, kā 11.000 darbinieku, starp kuriem ļoti daudzi ar nelatviskiem uzvārdiem. Ievērojot to, ka pilsētas darbiniekiem jābūt par priekšzīmi iedzīvotājiem, lielvecākais R. Liepiņš aicinājis visus darbiniekus latviskot savus uzvārdus. Lai šis cildenais aicinājums gūtu atbalsi, priekšzīmi jau rādījis iekšlietu ministrs Kornēlijs Veitmanis kļūstot par Kornēliju Veidnieku, bet Latvijas armijas zirgu sporta kluba priekšsēdētājs Šēnfelds kļuva par Skaistlauku, Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta vicedirektors Petzals – par Pūpolu, pašvaldību departamenta pilsētu daļas vadītājs Šnitke pārtapa par Šalku, Zemes ierīcības departamenta direktors Kupfers – par Līdumu.”

Valsts aicinājumam atsaucās arī baznīca – baznīcas Virsvaldes sēdē tika konstatēts, ka 70 mācītājiem ir vāciski uzvārdi un derētu „šo neglīto pārpratumu tuvākajā laikā labot”. Pie jauna uzvārda tika arī netālu no Valmieras Vaidavas pagastā dzimušais, slavenais gleznotājs Niklāvs Strunke, kuru agrāk viņa talanta cienītāji zināja kā Niklāvu Strunķi.

Jāteic, ka uzvārdus mainīja ne vien ministri, ierēdņi un lielo pilsētu pašvaldību darbinieki un zemnieki, bet arī provinces kultūras un sabiedriskie darbinieki: Kolēģu paraugam sekoja arī Valmieras Latviešu biedrības biedri, tā inženieris Mešoks pārtapa par Sēli, skolotājs Mansons par Madarāju, skolotājs Aleksandrs Polis par Pārupu, Zatlers par Ziemeli, Šusters par Saukumu, Švarcbahs par Lejasstrautu, Kurlmēmo skolas direktors Hugo Traubergs kļuva pat Tēraudu, Vasiļevskis par Vizmu, Volfs

par Krastu, bet vietējā Ziemeļlatvijas teātra režisors Žanis Veinbergs kļuva īsteni latviska uzvārda – Vīnkalns – īpašnieks!

1940. gada 30. maija Nr. (562.) lasāms, ka „Uzvārdu latviskošanā piedalījās visplašākās tautas aprindas. Līdz šim jau 10 084 personas ieguvušas jaunos latviskos uzvārdus, bet Iekšlietu ministrija katru dienu saņem ap 30 uzvārdu mainītāju lūgumus. Pavisam ministrijai iesniegti vēl 5734 uzvārdu maiņas lūgumi. Nupat pārtraukta 5 izplatītāko uzvārdu – Aigars, Leja, Raits, Rasa un Ziemeļis piešķiršana”. ,

1940. gada jūniju nomainīja jūlijs un laikraksta lasītājiem līdz šim tik ierasto uzmodinājumu – būt savas valsts patriotiem un to apliecināt ar latviskajiem uzvārdiem, nomaina nu jau arī atšķirīgi „Valmierieša” virsraksti: „Visi vienoti uz vēlēšanām”, „Darbaļaužu vēlēšanās Valmierā atkal parādījusi vienotu stāju”, jaunieceltā valdības Iekšlietu ministra Viļa Lāča radio uzruna Padomju Latvijas darbaļaudīm!

Secinājumi :

- 1) Kopskaitā uzvārdu maiņai jeb to latviskošanai laikrakstā „Valmierietis” 1939.-1940. g. veltījis - 24 publikācijas; no tām 1939. – 4; 1940. – 20.
- 2) Konstatēju, ka „Valmierieša” uzvārdu latviskošanas pozitīvisma kampaņas otrajā posmā mūsu novada dzīvojošie, kā arī vairāki desmiti kādreizējo valmieriešu iesaistījās visaktīvāk – kopskaitā fiksēju 420 personas; pēdējā publikācija ar uzvārdiem iespiesta 1940. gada 27. jūnijā (Nr. 566.), no 10.809 personām , kurām šie jaunie uzvārdus piešķīra, % tas sastāda nepilnus četri procentus.
- 3) Jāsecina, ka uzvārdu latviskošanas kampaņas atspoguļojums laikrakstā „Valmierietis” vērtējama duāli – kā konfrontējoša, gan integrējoša.
- 4) Uzvārdu latviskošanā tā laika politiķi. saskatīja iespēju darīt Latviju nacionāli homogēnāku un iekšēji stabilāku. Un tomēr? Šķietamais ieguvums slēpa sevī ļoti daudz problēmu. Maksa par šo ieguvumu būs ļoti augsta. Valdības atbalstītā uzvārdu latviskošana kā atteikšanās no visa vāciskā, bija faktiski sabiedrības sagatavošana iecietībai pret vēlākajiem notikumiem 1940./1941. gadā gan šķiru likvidācijai padomju varas laikā, gan ebreju iznīcināšanai vācu okupācijas laikā. Atgādināšu, ka cittautiešiem pieņemt latviskus uzvārdus bija aizliegts. Šis aizliegums

neļāva ebrejiem noslēpt savu izcelsmi, izmantojot latvisku uzvārdu, un bija liktenīgs arī vietējiem Valmieras apriņķa ebrejiem holokausta laikā.

Nobeigumā gribu uzsvērt, ka rakstā skartie jautājumi, palīdzēs labāk mums izprast pilsoniskā un etniskā nacionālisma mijiedarbību vēsturiskās atmiņas kontekstā. Gūtās atziņas noderēs valstiskās piederības veidošanās procesā.

[Referāts nolasīts 2011.g. 02.12. LU un ViA organizētajā intelektuāli lietišķajā konferencē "Sociālā atmiņa un lokālā identitāte"]